

pel, hogy az adott személy milyen rendfokozatokba lépett elő. A szerző a feldolgozott személyek további kitüntetési adatainak összegzésére is törekedett, akár első világháborús, akár külföldi kitüntésekről lett légyen szó. Ebben azonban nem mindenütt következetes: egyesek további kitüntetései életrajzukból derülnek ki, mások további dekorációiról viszont csak a róluk közölt fényképek informálják az olvasót Az életrajzok a születési hely és idő, a képzettség, nyelvismeret és a családi viszonyok ismertetésén túl részletesen foglalkoznak a kitüntetett személyek második világháborús szerepével, az általuk betöltött beosztásokkal, szolgálati helyükkel, s azzal, hogy hol, milyen harci cselekményekben vettek részt. Egyesekről személyes jellemzést is olvashatunk. Nem érdektelene a kitüntetettek háború utáni sorsára, 1945 utáni tevékenységére vonatkozó adatok sem. Az életrajzok minden esetben közlik az esetleges halálozási adatokat is. Mindez együttesen sokrétű, más helyen fel nem lelhető információs anyag. A kitüntetettek sorában több ismert személyiségről olvashatunk (Gottlob Berger – Obergruppenführer und General der Waffen-SS; Kurt Daluege – Oberstgruppenführer und Generaloberst der Polizei; Carl-Maria Demelhuber – Obergruppenführer und General der Waffen-SS; Dr. Karl Gebhart – Gruppenführer und Generalleutnant der Waffen-SS; Dr. Ernst Kaltenbrunner – General der Waffen-SS; Oswald Pohl – Obergruppenführer und General der Waffen-SS). Többük életrajza ez idáig nem volt ismert.

A kitüntetettek egy része aktív részese volt a különféle partizánmozgalmak elleni harcoknak, illetve a megszállt területek lakossága (így a zsidóság) elleni atrocitásoknak is. (Pl. a Cseh-Morva Protektorátus legfőbb belügyi vezetője, Kurt Daluege irányította a Reinhard Heydrich merényleti elleni akciót, illetve más, az ellenállás felszámolására irányuló törekvéseket. 1946-ban, Prágában kivégezték. Dr. Karl Gebhardt „Reichsarzt SS” a Ravensbrückenben, illetve Auschwitzben fogvatartottakon végzett kísérletekben tevékenykedett, 1948-ban végezték ki. Odilio Globocnik többek között a megszállt Lengyelországban irányította a lakosság elleni intézkedéseket, majd az Adriai-tengerparton vezette a partizánok elleni harcokat. 1945-ben öngyilkos lett.)

A kötetben néhány magyarországi vonatkozásról is olvashatunk, így Otto Winkelmann (Ober-Gruppenführer und General der Polizei) magyarországi szerepéről; Obersturmbannführer Bernhard Hofmann 1945-ben, a magyarországi harcok résztvevőjeként esett el.

A kötet nagyszámú, többségében igen jó minőségű, eddig közöletlen, korabeli fényképfelvételt közöl. Csak 20 személyről nem sikerült a szerzőnek képet találnia. Egyes kitüntetettekről több kép (csoportkép) is akadt, de látható a Német Ezüst Kereszttel való kitüntetésre vonatkozó dokumentum, adományozási okirat is.

Pandula Attila

PLIHÁL KATALIN – HAPÁK JÓZSEF

EURÓPA TÉRKÉPEI 1520–2001

(Országos Széchényi Könyvtár, Helikon Kiadó, Budapest, 2003. 000 o.)

A Szép Magyar Könyv közönségdíjas könyve, egyben a Frankfurti Könyvvásáron a magyar könyvek közül az egyik legsikeresebb, legnagyobb érdeklődést kiváltó mű, az *Európa térképei 1520–2001* című kötet ötletgazdája, egyben szakmai szerkesztője, a térképek, atlaszlapok kísérőszövegeinek szerzője dr. Plihál Katalin, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának vezetője. Ő „fedezte fel”, hogy ilyen aspektusú térképtörténeti kötet

még soha nem látott napvilágot: nem csoda, ha a méreteiben is impozáns, A/3-as oldalnagyságú, kétujjnyi vastag művet már eddig is több nyelvre (német, angol, holland, olasz) lefordították. Az általa a Széchényi Könyvtár gazdag térképészeti különgyűjteményéből gonddal, hozzáértéssel kiválasztott térképlapok a laikus számára is szemet gyönyörködtetőek, annál is inkább, mert a Helikon Kiadó kitűnő minőségre törekedett a közrebecsátásban, s mert

a térképeket megörökítő fényképész, Hapák József szintén minőségi munkát végzett.

Azon ritka és szerencsés helyzetben van a recenzens, hogy a mű súlyán túl mást nem igen vehet a kötet szerzője szemére. Külcsin és belbecs kivételes harmóniája jellemzi e könyvet. A Beköszöntő – dr. Klinghammer István egyetemi tanár írása – az általános térképtörténet vázlatát adja, utal a lapok forrásértékére, a felhasználásuk sokoldalúságában rejlt lehetőségekre. A Bevezető tanulmányban Plihál Katalin ismertet meg minket Európa fogalmával, természeti hatáiraival, a kontinens történetével a földrajzi és tudományos felfedezések tükrében, a politikai Európa hatáiraival; kitér a kontinens nevének etimológiai vizsgálatára, s végül az európaiság fogalmának tisztázására is. Ezt a két, tudományos igénnyel megírt főszöveget hat évszázad fejezetekre tagolt, idézetekkel bevezetett térképei, mappái követik kronologikus rendben, majd a jelentősebb, határváltozással együtt járó XVI–XX. századi európai békék összefoglalása következik (Reisz T. Csaba munkája). Külön érdekesség, hogy a méretük miatt jól olvasható, tanulmányozható térképlapok alatt sok esetben halvány alnyomatként fel-felsejlik az adott térképlap magyar terület bemutató részlete: érzékeltetve, hogy a kontinens történetének hazánk is mindenkor szerves része, részese volt.

Az egyes térképek bemutatásánál szerző arra törekedett, hogy az adott térképlap kapcsán a készítőről, világképéről, a megjelenés körülményeiről tájékoztassa az olvasót – de egyben felhívja a figyelmet a tájolási sajátosságokra, a keretdíszek kialakítására, motívumaira, a térképek által hordozott szimbolikára is. Az egyes alkotókra, metszőkre, kiadókra és munkásságukra vonatkozó életrajzi adatok sem hiányoznak a kötetből. A bőséges, adatgazdag magyarázatok vezérfonalul szolgálnak az európai térképkészítés történetének megismeréséhez. A szerző nagy érdeme, hogy nem szikár tudományossággal, hanem szórakoztatva tanít, így rengeteg apró rész-adattal, érdekességgel szembesülünk. Megtudhatjuk, hogy önálló Európa-térképet először a Strassburgban élt geográfus, Martin Waldseemüller adott ki, művének mindössze egyetlen példánya ismeretes, az is a mű második kiadása.

A színezett és színezetlen térképlapokon a tengerek vizén ringó különféle hajók, fantáziadús díszítőelemek sokaságát élvezhetjük, hasonlíthatjuk össze egymással. Megis-

merkedhetünk a tengerészek számára készített partvonal-térképpel, a portoplánával, majd Abraham Ortelius nagy példányszámban készült, számos nyelvre lefordított *Theatrum Orbis Terrarum*ának színes, informatív Európalapjával.

A kötetet, mintegy mellékesen, tovább gazdagítják a híres kiadók és kartográfusok arcképei, természetesen a hozzájuk tartozó legfontosabb életpálya-adatokkal; a térképkészítés gyakorlati részének fejlődéséről térképész-földmérő műszerek ábrázolásai tájékoztatnak. Az ismert nevek és kiadások mellett felbukkannak olyan érdekességek is, mint a hannoveri teológiaprofesszor, Heinrich Bünting Európát koronás nőalakban ábrázoló térképlapja (amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum „Magyarországi és Európa – történelem és kultúra évszázadokon át” című, 2004 júniusában megnyílt, időszaki kiállítása is bemutatott, sőt meghívóján, plakátján is szerepeltetett). Tatár tábor, Európa elrablása, tengeri szörnyek, „térkitöltő” képzelt szárazfölked, a kontinens egyes városait és népeinek viseletét bemutató képsor-szegély, allegorikus alakok sokasága – alig felsorolható mindaz, amellyel az egyes atlaszok címlapjai gazdag változatosságban, kortól függő megformálásban gyönyörködtek az olvasók.

E seregszemléből nem maradhettek ki sem a történelmi atlaszok, sem a hadmérnökök számára készült térképek. Már a törökkel vívott élet-halál küzdelem ráirányította a figyelmet a térképpel kísért információnyújtásra; különösen nagy kiadói üzletet jelentett a napóleoni háborúk idején az újságolvasók részére 1794-ben, Bécsben napvilágot látott Engelmann-féle *Kriegs Atlas zum Gebrauch für Zeitungsleser*. Az 1848/49-es forradalmi Európa politikai térképén hadseregek vonulnak, zászlókat, fegyvereket hordozó polgárok gyülekeznek, s mialatt a frankfurti parlament az egy egységes német állam megteremtésének dicsfényében fürdik, az oroszországi szánúton távolodó szibériai száműzöttek a „csendes, újra csendes” Európa képét vetíti elének. Ezzel egyidőben Szicíliaiban „Szabadság vagy halál!” felkiáltással lázadoznak, a skótok dundaszóval és hárfázással tétlenkednek. A politikai gúnytérkép szélén pedig ott settenkedik a kolera megszemélyesített figurája.

Ízelítőt kapunk abból is, hogy a tudósok munkájuk során a XIX. században a térképi ábrázolás eladdig soha sem próbált területeit is bejárták: térképlapok szemléltetik a kon-

tinens országainak hőmérsékleti viszonyait, népességi, vallási hovatartozását, gazdaságföldrajzának számos vonatkozását a természetett növényektől a fellelhető ércekig, az állatfajták elterjedtségét, természetesen a fő közlekedési útvonalakat, a kiépülő és gyorsan népszerűvé váló vasúti hálózatot. Sor került Európa közzétani felépítésének, hegységszerkezeti viszonyainak ábrázolására, gazdasági erőforrásainak, sőt borvidékeinek térképi bemutatására is.

1870-hez, az olasz és a német egység megteremtéséhez kötődnek az első, tömegesen piacra dobott gúnytérképek, amelyeket a kortársak nem kevés eufémiával csupán „humorosnak” neveztek. E műfaj gazdag és szelleműs, bár néha csak az akkori napi politika ismeretében érthető, vaskos utalásokkal teletűzdelt, egyetlen központi koncepcióra, vagy a nemzeti jellegzetességek kifigurázására törekvő példányainak értelmezésére a szerző nem csekély energiát fordított, ismét ráébresztve ezzel az olvasót a térkép adta lehetőségek sokrétűségére. Ilyen például az 1899-ben készült „Halászat a zavaros vizekben” címet viselő térkép, amely alcímében is „komoly-komikus”-nak minősíti a bemutatottakat. Fred W. Rose térképe egy évvel később hasonló szellemet tükröz, a párizsi világtárlás rendezője itt már összetört játék-gyarmatai felett kesereg, Németország új hajóhadával játszik, Oroszországban a polipkarok halálos ölelésben fojtogatják Kínát, Finnországot és Kisázsiaát.

Új fejezet, a XX. századé, a „világ legnagyobb háborúja” térképanyagának bemutatásával. A térkép szélén uralkodók és államférfiak emblémaképe sorakozik, alul a hadrafogható erők térképi szemléltetése a hadviselők részéről; az 1914-es gúnytérképen Írország csendben láncai lerázására készülődik, az orosz medve megvadul, Hollandia bombát talál a kakaójában. A német szövetséges alkotása mellett ott a magyar Varga Imre térkép-karikatúrája is: a sündisznóként kuporgó Svájjal, a kacér Itáliával, az egykedvűen szivarozó, elbizakodott angollal. A következő térkép 1917-ből származik, de azon már nem neveltség tárgya a kontinens, hanem szigorú tájékoztatás történik a háborús frontok helyzetéről, a tengeri blokádozokról. A harcoló felek azonban nem hagytak fel a satirikus politikai propaganda jól bevált eszközével: a központi hatalmakat támogató „Európai körvadászat” ellenpontozásaként a hasonlóan értelmezett antantbarát „kutyaviadal” közrebecsátásával szórakoztatták az olva-

sót. Két román térkép a kontinens államférfiait illetve koronás főit igyekezett neveltség tárgyává tenni. Az „Európai revüt” amerikai nézőpontból kifigurázó térképlapot már az „új Európa”, a versaillesi békerendszer által átalakított határok rendszere követi. Iskolai térképek, idegenforgalmi atlasz, az európai rádióállomások elhelyezkedését bemutató lap, sokasodó adatok – aztán épp csak érintőlegesen a második világháború határváltozásai, s végül az újabb békekötések nyomán kialakuló határváltozások. A mintegy 130 térképlap áttekintése után a térképkészítés robbanásszerű fejlődését már csak jelzésszerűen foglalja magába a következő néhány oldal. Etnikai és nyelvi Európa-térkép, majd a rendszerváltások során az 1990-es években gyökeresen átalakuló kontinens-kép, s végezetül a 2001-es plasztikus dombortérkép a Magyar Honvédség Térképszeti Intézetéből.

Az informatív részt csak kiegészíti néhány esztendő (1635, 1705, 1743, 1790, 1795) eseménytörténeti összefoglalója magyarországi és európai tekintetben, hozzá a művelődéstörténet, a találmányok az egyes évekre jutó legfontosabb teljesítményei.

Csalódnánk a szerzőben, ha e sokoldalú és alapos térkép-seregszemlét, amely színészsége, mutatósága révén a kiadó szándéka szerint a szélesebb közönséget is értelemyszerűen magához vonzza, nem egészítené ki a szakembereknek szánt pontos térképjegyzékkel. E két szerény oldal a Teatrum Europaeum szimbólumgazdag címlapja és egy 1790-es Nápoly-térkép allegorikus díszítőelemeit felnagyítva ábrázoló rész közt húzódik meg. Innen tudjuk, hogy összesen 135 térkép, vagy kötetlap került bele a válogatásba, érzékelhetően erősen rostálva, kihagyva számos más érdekességet. A térképlapok mindegyike címmel, szerzővel, mérettel és pontos lelohelyével szerepel a jegyzékben (Pászti László munkája).

Plihál Katalin azon túl, hogy végigvezet a térképek során, finom kritikával rámutat az egyes kiadások erenyeire és botlásaira is. E kötetből sok minden mellett arra is fény derül, hogy összeállítója nem csak magas fokon és elkötelezettséggel művelői szakmáját, hanem tisztában van annak minden szépségével, összetettségével is. Ezért lett a keze alól kikerült mű egyaránt élvezhető a „művelt köznép” és a szakemberek számára, ezért vált ki a térképkészítés mindmáig vitathatatlan fellegvárában, Hollandiában is elismerő szavakat.

Závodi Szilvia